

ФИЛОСОФИЯ НА ДВОЙНОТО КОДИРАНЕ

В СТИХОТВОРЕНИЯТА ЗА ДЕЦА "УЖ СЪСЕДИ" И "ГРАДСКО

ЛАЛЕ" НА ИВАН ЦАНЕВ

Иван Цанев с новаторска нагласа и в съдържанието, и във формата, и в цялостното изграждане на отделните книги създаде поезия за деца, част от която е вече учебнически образец.

Още самите заглавия на повечето книги, предназначени за деца, са обвързани с природовидимото живеене на българските деца, техните четирисезонни приключения сред Природата: "Дневно щурче" (1975), "Чухалче" (1979), "Седем вятърчета" (1982), "Трички сестрички" (1985), "Помничета" (1986), "Училище за слънчогледи" (1986)...

Природата за този поет е винаги в синхрон с четирисезонната българска характерност. Човекът (в частност малкото дете) съмишленически общува с ония природни дадености, които водят до емоционални отреагирвания и мисловна изводност. Така пресъздаденото от поета не е само пейзаж или случки сред четирисезонен пейзаж, а нагласа за малкия слушател и читател да се включва активно в един живот, който има неотделима свързаност. Тази свързаност - "човек - природа" - води до нравствена, естетическа и социална нагласа и сугестивност.

В стихотворението "Уж съсед" от стихосбирката "Чухалче" (1979) откриваме най-малко два пласта на разкодирване. Близкият до децата пласт е "ангажиран" с конкретно видимото живеене на слънчогледа. Всичките растения от Природата, обвързани с човешкото битие, малко или повече са благодарни на Слънцето. Но никое от тях не е така робски зависимо и робски благодарно на Слънцето както слънчогледа. То затова и името му е такова - непрекъснато да се вижда в Слънцето, да благоговее пред него, с робско почитание да се обръща към неговите лъчи. Но докато цъфти и зрее. Узрял, вече слънчогледът застава в една единствена поза, мълчалив и вглъбен – като прозрял много истини в живота мъдрец. Докато цъфти и зрее, той наистина е така прехласнат

от Слънцето, че не забелязва нищо около себе си. А всъщност около себе си какво може да има, какво може да живее, освен негови себеподобни – пак слънчогледи. И най-близкият му съсед ще бъде пак слънчоглед.

Слънчогледът не осъзнава себе си, докато цъфти и зрее, като нещо самостоятелно и независимо. А напротив: "Стои като наказан в пек и зной/ и вечно в Слънцето се взира той." Това наказание е самонаказание. Сравнението с наказаното същество (логична асоциация с наказан човек) е провокация към мисловността на подрастващите да размишляват доколко и как едно живо същество, било то растение, животно или човек, може да се самонаказва, спрямо други природни същества колкото и силни, властни, височайши да са те. А когато самонаказанието е съчетание от робска възхита и робско самопреклонение, то може да бъде една излишна заблуда и нищо повече. Ако предварително това е програмирано с цел да опознаеш Природата около себе си, да опознаеш оня, с който свише си обвързан - в случая да опознаеш Слънцето и слънчевия кръговрат - е съвсем друго нещо. Защото в името на нови и нови познания и себепознания дори могат да се жертват определена част от собствено достойнство, от собствена самоизява, от собствен просперитет. Но само тогава. А когато сляпо си заблуден в нещо, което те е омагьосало, шашнало, превърнало в роб, тогава и живеенето ти е робско. Тогава нямаш време и в себе си да се вгледаш и да се вгледаш и в най-близкия си съсед. Тогава ставаш напълно ограничен саможивец. Превръщаш се в глухоням роб на господаря си. Дори този господар да е Слънцето. Отчуждението напълно те е обсебило (ето втория пласт на разкодирването). Едното същество е Слънцето - най-дарствената свиша природно субстанция с космически свръхвъзможности. А другото същество е слънчогледът - притежател на сляпо, на робско увлечение по Слънцето. Затова Слънцето е вечно. Вечно като природна даденост, но и като символ на най-висш вседържател, на най-висш управник, на най-висш благодетел на Вселената, който пръска светлина и любов. И още – Слънцето е символ и носител, носител и символ на Логоса, на Божествената същност у Човека. А слънчогледът е символ на временни, на робски, на преходни блага, на блага земни, присъщи на подчинителното чувство и настроение, на робската психика, на сляпото благоговение на земните човеци пред самопровъзгласилите се сред тях уж богочовеци, господари с явни и задкулисни сатанински действия.

Този втори кодиран пласт от философски смисъл на това стихотворение е наистина свързан с отчуждението между земните хора, отчуждение, обвързано почти винаги с несправедливи обществени и гилдийни йерархични устройства и взаимоотношения. Поетът може да зададе въпроси с риторична нюансировка и да обвърже поведението, битието на един слънчоглед с конкретно познавателни маркировки, отправени към подрастващите, но и с подтекстова зашифровка, адресирана към учителско и литературоведско разкодирване. Всъщност нека да цитираме тези стихове, за да потвърдим размишленията си и предизвикаме и други евентуални интерпретации:

Дали си е поставил за задача

от зазоряването чак до здрача

да следва слънчевия кръговрат,

та все към слънцето извива врат?

И няма време той да се огледа

и "добър ден" да каже на съседа.

А кой ли може да му е съсед?

Съседът му е също слънчоглед –

и той, и той във слънцето се вира

и за съседа си не подозира,

не се познават двамата съсед,

а ги делят две-три момчешки педи.

Ето как двупластовата кодировка е естествено слята и възпроизведена от поета. За да се достигне първо до съзнанието на децата, че никога идолопоклонството, сляпото виране в едни и същи дадености, дори и те да са природосвиши, не биха затоплили земното ти живеене, тъй както общуването със себеподобните край тебе. А възрастните биха се подсетили за нещо друго -например, че отчуждението води винаги към себеунижение. А себеунижението е своеобразно себеунищожение. Няма нищо по-хубаво от природосъобразния живот. Но когато този природосъобразен живот е наистина поуков, мъдростен, а не идолопоклонски, робски. Само когато изстрадаш живота си и опознаеш изцяло себе си, само тогава можеш да опознаеш и другите край себе си и да общуваш с тях не формално, а съмишленически. Не в религията, не в природното и измислено идолопоклонство е истинското живеене. Истинското живеене е в съмишленическия напредък, в съмишленическото общуване сред Природата и сред себеподобните - за да се достигне до мъдростно живеене, до свиши прозрения.

И в стихотворението "Градско лале" (от стихосбирката "Чухалче", но и от стихосбирката "Седем вятърчета") откриваме пак двупластова кодировка. Първата - насочена към децата - е познавателна. Да разберат децата какво е градско лале и по-точно какъв е неговият живот, неговите реакции спрямо другите, неговото поведение, неговата социална адаптация, неговата нравственост, неговите добри и грозни постъпки. Изобщо неговата същност на живеене до голяма степен сравнима и с човешки привички, действия и отношения.

В стихосбирката "Чухалче" това стихотворение е изградено от девет двустишни строфи. И това структуриране е съвсем основателно, тъй като римуването е съседно. Но не всяко двустишие, т.е. всяка двустишна строфа е завършена мисъл, затова и поетът има основание и към друга архитектурника да посегне. И това той го прави в стихосбирката "Седем вятърчета". Там строфите в стихотворението не се открояват. Въпреки наличие на съседно римуване стихотворението там е изградено астрофично.

Още в началото поетът откроява черти от природната същност, но и от характера като живо същество на градското лале:

Изнежено е лалето –

не му се живее в полето!

В полето не ще да се мярка,

добре му е само във парка.

Физическата характеристика е фиксирана още в първия стих. Който е изнежен, той е и капризен. Ето връзката между физическото и душевното на това живо природно същество - в случая растение, и то цвете. Онзи, който не е кален, той не може да приеме живота на калените свои родственици. Затова физическата му същност влияе на душевните му реакции. Категоричен е в оценката си, дори да не е справедлива. Справедливо е за него само онова, което му доставя удоволствие или което му удовлетворява капризите. А капризният е с разглезен нрав, с разглезено поведение. Капризният и разглезеният се отдалечава от родствениците си, дори може и да се срамува от тях. А всъщност би трябвало да се срамува от себе си. Но той не може да види по-надалече от носа си. Защото е изнежен, болнав - и физически, и душевно:

Капризно, разглезено даже,

срамува се то да разкаже

за дивите си □ роднини,

които не никнат в градини.

Познавателната същност и тук непринудено е вплетена от поета във втория кодиран пласт - философският смисъл на градското и извънградско живеене, мъдростното вникване в изнеженото и калено физическо и душевно живеене.

По-нататък в стихотворението поетът влиза в ролята си на дете - лирически герой. Дете, което знае смисъла, разбрало е истинската същност на живеене на градското лале и на неговото братче по селските поляни. Никъде не е посочено името на това братче. И във връзка с обогатяване на познанията на подрастващите само учителят или литературоведът-интерпретатор би ги насочил към полския мак. Защото, когато се говори за лале, почти всеки асоциира разцъфналото лале с червено оцветяване. И това разцъфнало оцветяване и като форма, и като цвят, и като сезонна оцветена действеност е близко до пролетно-лятната битийност на червения мак. И само поради някаква заблуда и асоциация с жълти градски лалета някой може да насочи децата към минзухарите. Но минзухарите са обвързани с пролетния сезон и дори с раннопролетния.

Времето е изнесено от лирическият герой в скоропознавателните възможности в сега ставащите ситуации. И все пак всичко докрай не е опознато. Част от съдбата на братчето на градското лале е известна за лирическият герой, а друга част от тази съдба сега се опознава. Предполага се и се опознава. Чрез видяното се навлиза в опознаването. Природата не се противопоставя на човешкото опознаване, а самата тя доброволно самопредлага собствените тайни. И това не се отнася само за конкретния случай, за конкретната съдбовност, за конкретната ежедневна битийност, свързана с това стихотворение, а изобщо за Природата като обобщена разнородна сезонна видимост и за конкретни многообразни елементи от сезонните природни дадености.

Онзи, който живее по-суров живот, никога не е капризно горделив, никога не е с вироноси привички. По-суровият живот приучва на заслужено достойнство, на скромност и простота в отношенията. И който има нужда от него, би трябвало той да го потърси. Братчето на градското лале (предполагаемият полски мак) е волно и като физически, и като душевен начин на живот. То може да скита мисловно навред из кръгозора си и дори извън границите на собствения кръгзор. То не е привързано към натруфени дрехи, към капризи от всякакъв род. Дори от време на време се досеща за градското лале. Но щом то не го уважава, не го зачита и никога не би му отишло на гости (ето и асоциацията с хората, метафоричната и алегорична второпластова кодировка), тогава по-устойчивият физически и душевно, по-препатилият и заради това невъзгордял се, а напротив - с достойнство приел съдбата си растителен индивид

(който като цвете е и личност) защо трябва да се подчинява на капризите, на разглезеността на себеподобен родственик? И има право поетът да върви чрез сюжетнодействени и образни внушения - и чрез това стихотворение да ни води към характерни особености в човешките взаимоотношения. А това ни насочва към традиционната българска мъдрост: "Скромността краси човека."

Първите четири двустишни строфи охарактеризират физическите и душевни качества на градското лале. Ние вече ги цитирахме. Петата двустишна строфа е преход към същностната характеристика на братчето на градското лале - полския мак. Тази характеристика още повече подсилва отрицателното, неодобрителното, несъстоятелното, алиениращото, антиномичното в живеенето на градското лале.

Обаче аз вчера разбрах, че

лалето си има и братче.

И братчето май предпочита

по селски поляни да скита.

Облича все простички ризи

и хич не обича капризи.

От време на време се сеца,

но няма възможност за среща

с лалето, понеже лалето

не иска да ходи в полето.

Антиномичното, противоположното е всъщност между обоснованата противоречивост и необоснованата гордост, възгордяното вионосие и обоснованата скромност и достолепност.

Иван Цанев и в поезията си за деца, и в поезията си за възрастни съумява да сроди Природата и природоусетните добродетелни душевности на българите чрез Слово, най-вече двупластово кодирано. Това го потвърждава и интерпретацията ни само на тези две стихотворения. И те са достатъчен атестат за Свишите прозрения на този поет, който владее до съвършенство стратифициращата сублимация на мелодичното и философското в българското боголетно слово.

ЛИТЕРАТУРА

1. Костадинов, Д. *Слънцето — свиша природна даденост. Слънчева символна*

окръжност — ново в литературната наука.

Годишник на
Университет "Проф.д-р Асен Златаров", Бургас, 2001,т. XXX., с 239-243.

2. Костадинов, Д. *Пролетта в поезията за деца на Иван Цанев.* -В:

Единадесети международен симпозиум "ЕКОЛОГИЯ 2002", 6-8 юни, Бургас.

3. Костадинов, Д. *Зимата в поезията за деца на Иван Цанев.* -В:

Международен симпозиум "Хуманитарни науки. Предизвикателства и

постижения" (Четиридесет години Университет "Проф. д-р Асен Златаров"),

27 - 29 март 2003, Бургас.

4. Протохристова, К. *През огледалото в загадката.* Шумен, 1996.

5. Славова, М. *Празник с усмивка на дете.* Сп. Септември, кн. 10, 1987.

6. Тонов, А. *Жажда за игра.* В. Литературен фронт, бр. 33, 1989.

7. Янев, С. *Критически прегледи. Погледи върху литературата за деца и юноши.* София, 1985.